

SKÖTSELPLAN

FÖR

NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

PÅ

ÅRYD

I

ÖDESHÖG SOCKEN

ÖDESHÖG KOMMUN

Upprättad 1999 av Caroline Edelstam, på uppdrag av
LÄNSSTYRELSEN I ÖSTERGÖTLANDS LÄN, TEL: 013-19 60 00

SKÖTSELPLAN FÖR NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

Fastighet: Åryd 1:5	Socken: Ödeshög
Brukare: John Andersson	Kommun: Ödeshög
Adress: Björkgatan 34 595 33 Mjölby	Karta: 084 06
Kundnr: E 349	Telefon: 0142-12144
	Datum: 1997-06-01, 08-22
Rådgivare: Caroline Edelstam	Telefon: 036-13 63 10

Beskrivning av gården

John Anderson, med hustru Gerd, köpte Åryd för 18 år sedan av sin farbror, som på sin tid hade två hästar, åtta kor och grisar. John Anderson, som arbetat som slöjdlärare i Mjölby men nu är pensionerad, hade tidigare egna djur (tjurar, får). Numera betas markerna av grannens hästar. Gården är på 92 tunnland inklusive skog.

Natur- och kulturvärden i bygden

Södra delen av Ödeshögs kommun tillhör den södra skogsbygden, som är en nordlig utlöpare av det sydsvenska höglandet. Geologin i området karaktäriseras av sprickdalar med skilda riktningar. Berggrunden, som domineras av graniter och gnejser, går i dagen på många ställen. Den vanligaste jordarten är sandig-moig morän, ofta med ett stort inslag av sten och block.

Södra skogsbygden domineras av granskogar. På sand- och grusområdena samt på bergen, finns även tallhedar och hållmarkstallskogar. Kring odlingsbygderna finns ofta ett stort inslag av lövträd. Skogsbygden började koloniserats först under medeltiden.

I södra delarna av kommunen är odlingslandskapet småkuperat och mycket omväxlande. Små åkrar ligger insprängda mellan skogspartier och naturbetesmarker. Bbetesmarkerna är oftast kuperade med ett stort inslag av berghällar och block. Björk och en förekommer mycket allmänt, men även ädellövträd och bärande träd förekommer. Vägarna som slingrar sig genom landskapet är anpassade till den varierade topografin. Bebyggelsestrukturer, lämningar och spår från tidigare markanvändning är ofta bevarade.

Natur- och kulturvärden på gården

Åryds marker ligger på båda sidor om vägen mellan Ödeshög och Tranås. Åkermarkerna är småbrutna med åkerholmar och odlingsrösen. Delar av åkermarken har skogsplanterats. De högsta naturvärdena finns i blandlövhagen väster om vägen, med en hävdgynnad och mycket artrik flora i delar av betesmarken.

Målsättning

Det översiktliga målet för skötselplanen är att den biologiska mångfalden och de kulturhistoriska värdena bevaras och förstärks. Växter och djur som är knutna till odlingslandskapet skall kunna leva kvar, trivas och helst öka i mängd, samtidigt som kulturhistoriska spår och lämningar tydligt framträder.

Skötsel förslagen är inte bindande. De ger råd och förslag till skötsel och åtgärder för några av gårdens natur- och kulturvärden. De skötselvillkor som ingår i beslut om miljöstöd är bindande.

SKÖTSELPLAN FÖR NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

Övergripande skötsel förslag

Betesmarker

Naturbetesmarkernas rika biologiska mångfald är ett resultat av långvarig och kontinuerlig skötsel. En tidig betessläppning, om möjligt redan under första halvan av maj, en sen installation, ett högt betestryck, gärna sambete med två eller flera djurslag och årlig putsning och röjning hör till i en traditionellt skött naturbetesmark.

Spridning av kemiska bekämpningsmedel är inte tillåtet i naturbetesmarker, inte heller gödsling, kalkning, kultivering, dikning eller täkt av jord och sten. Gödsling medför att ett fåtal växter snabbt tar överhanden och slår ut de konkurrenssvaga örter och gräs som anpassats till markens ljus- och näringsförhållanden under lång tid. Om gödslingen upphört, kan på sikt (beroende på jordart mm) de betesgynnade växterna åter vandra in, trivas och öka i antal.

Öppenhet och ljusstillgång är viktigt för naturbetesmarkernas växter och djur. Röjning av enbuskar, nypon, videbuskar och lövsly liksom utglesning av löv- och barrträd kan därför i vissa fall vara nödvändigt. Beskuggning minskar såväl betesproduktionen som den biologiska mångfalden i betesmarkerna. Putsning under betesperiodens gång av dåligt betade partier och oönskade växter som nässlor, skräppor, hundkäx, älggräs, ormbunkar och hallon förhindrar ytterligare spridning och förbättrar betets produktionsförmåga.

Stödutfordring är inte önskvärt i naturbetesmarker, för att undvika gödslingseffekter och trampskador. Under övergången mellan stall- och betesperioden kan stödutfordring tillåtas under en kortare period. Utfordringsplatsen förläggs till en plats där varken kulturlämningar eller växter skadas, t. ex. på ett åkermarksbete (vall).

Målet för skötseln är att

- * betesmarkerna är väl avbetade, så att de vid betessäsongens slut har en kort och tät grässvål,
- * gammalt gräs inte står kvar och ansamlas som förna,
- * sly är bortröjt så att träd och buskar inte expanderar,
- * betespåverkade träd och buskar har beteshorisont,
- * odlingsspår och kulturlämningar är bevarade och väl synliga samt att
- * betesgynnade växter och djur skall kunna leva kvar, trivas och helst öka i mängd samtidigt som nya betesgynnade arter kan vandra in.

Ekar

Gamla grova ekar är mycket värdefulla för den biologiska mångfalden. De har vuxit upp i ett öppet hävdlat landskap och är beroende av ljus och utrymme för att bli vidkroniga och gamla. Ekar är mycket känsliga för beskuggning och konkurrens. Låt därför eken stå fritt och solbelyst.

Över tusen olika arter av insekter, svampar och lavar är knutna till ek, en del av dem mycket sällsynta. Läderbaggen, *Osmoderma eremita*, som är ett exempel, har i Östergötlands åldriga ekar sin främsta nordeuropeiska hemvist.

Friställ ek genom att röja bort konkurrerande träd och buskar minst 3 - 5 meter utanför grenspetsarna i ekens krona. Det är särskilt viktigt att röja på ekens sydsidan, så att stammen blir solbelyst. Genom att grena av (underkvista) stammen ökar ljusinstrålningen samtidigt som lövnedfallet till marken minskar.

”En ek växer i tre hundra år, lever i tre hundra år och dör i tre hundra år” säger ett gammalt talesätt.

SKÖTSELPLAN FÖR NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

Målet för skötseln är att

- * ekar står fritt med solbelyst krona och stam,
- * ekar är vidkroniga och har friska grenar runt om,
- * gamla, döende och döda ekar är sparade och har ett rikt djur- och växtliv.

Åkermark

Åkermarker brukas på traditionellt sätt och ingår i växtföljden eller betas. De gamla fältformerna följs och gipar och uddar brukas. Lämna gärna en zon utan kemiska bekämpningsmedel längs renar och mot holmar, betesmarker och skogsbryn. Det gynnar viltet och skadeinsekternas fiender samt ger örter som blåklint, korndådra och vallmo en chans.

Målet för skötseln är att

- * åkrarna odlas med traditionella grödor samt att
- * fältformer och örtrikedom är bevarade.

Kulturspår och småbiotoper

Kulturspår och småbiotoper som *stenmurar, brukningsvägar, åkerholmar, odlingsrösen, öppna diken, renar mellan åkrar* hålls fria från lövsly, ris och annat avfall. Røjning av buskar och sly utförs med ett par års mellanrum. Ibland kan røjning varje år vara nödvändigt om det finns starkväxande arter som al, asp, ask m fl. Spara enstaka bärande träd och buskar. För bin och humlor är även sälgen viktig på våren. Dock bör träd och buskar som växer i stenmurar eller på fornlämningar tas bort så att dessa kulturspår inte skadas.

Om blomsterrika renar finns är det en fördel om renarna slås med klippande eller skärande redskap (t.ex. lie eller traktorburen slätterbalk) och om höet tas bort. Även slyet hålls då borta, kulturspåren blir väl synliga och hävdgynnade arter trivs. Många åkerholmar och renar mm bibehåller sin värdefulla flora om de antingen slås eller betas tillsammans med vallåterväxten eller efter skörden på åkern.

För samtliga landskapselement som omfattas av miljöstöd gäller att markvegetationen årligen ska slås av och bärgas eller betas, liksom att träd och buskar av igenväxningskaraktär ska tas bort. Det innebär røjning av exempelvis asp- och björksly, täta nyponsnår, unggran mm.

Målet för skötseln av kulturlämningar, odlingspår och småbiotoper är att

- * de är bevarade och underhållna,
- * framträder tydligt och är väl synliga i landskapet samt att
- * de har ett rikt djur- och växtliv.

Natur- och kulturvärden knutna till exempelvis åkerholmar, stenmurar, odlingsrösen, öppna diken och brukningsvägar bevaras och förstärks genom att de hålls ljusöppna och är hävdade.

SKÖTSELPLAN FÖR NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

Skötselområden Åryd

Nr 1 Blandlövhage

Beskrivning

Den småkuperade blandlövhagen består av stora berghällar och torrängsmarker omväxlande med små åkrar som betas och ett fuktigare alkärr. Den gamla vägen går genom betesmarken och i vägkanten står en milsten. I norra delen passerar Östgötaleden genom hagmarken. Träd och buskar som björk, ek, fågelbär, vildapel, rönn, lönn, hagtorn, berberis, hassel, en och nyponrosor växer spridda och i dungar. Kärret domineras av al.

I ljusöppna torrängsbackar nedanför de moss- och lavklädda berghällarna finns en artrik flora med hävdgynnade arter som *mandelblom*, *stymorsviol*, *bergssyra*, *tjärblomster*, *ängshavre*, *knölsmörlomma*, *solvända*, *getväppling*, *axveronika*, *smultron*, *brudbröd*, *liten blåklocka*, *bockrot* samt enstaka *kattfot*. På lite mer fuktighetshållande marker växer *jungfrulin*, *gullviva*, *darrgräs*, *gökärt*, *svinrot*, *klasefibbla*, *sommarfibbla*, *ängsskallra*, *prästkrage*, *rödclint*, *stor blåklocka*, *ormrot*, *humleblomster* och *smörboll*. En del växer rikligt, andra mer sparsamt.

Ohävsarter som *johannesört*, *skogsklöver* och *örnbräken* har på senare tid spridit sig, då betestrycket varit relativt lågt. Dungar med nyponbuskar riskerar att breda ut sig. I de tidigare odlade åkerytorna är växtligheten mer artfattig liksom i det skuggiga alkärret.

Sammanfattningsvis kan sägas att i den nästan åtta hektar stora hagmarken finns såväl naturbetesmark med mycket höga naturvärden, i välhävdade ljusöppna partier, liksom mindre välhävdade och mer igenväxta partier samt kulturbetesmarker med lägre värden.

Skötsel förslag

Naturvärdet kan bevaras och förstärkas genom vissa röjningsåtgärder och ett högre betestryck. Gärna fler betesdjur, nöt i kombination med häst och/eller får. Spara fågelbärsträd, vildapel och rönn. Friställ ekar. Röj nyponbuskar som fläckvis växer i täta snår.

Örnbräken sprider sig med underjordiska rötter. Genom bete och tramp med tunga djur kan spridning förhindras. Men också genom slå av stjälkarna går det att trötta ut örnbräken.

Glesa ut ungbjörk i norra delen av hagen samt i tätare partier. Ta bort smågran. Röj aspsly medan större aspar ringbarkas för att få in mer ljus och slippa nya uppslag av sly. Aspen får därefter stå och torka i tre år innan den tas ner. Spara några gamla aspar som hålträd för fåglar.

Håll i den västra delen efter unggran, ungbjörk och en med röjning.

Glesa ut al successivt i alkärret.

Mål

Målet är att betesmarken är öppen med glest växande träd och buskar som björk, ek, fågelbär, vildapel, rönn, hagtorn, en samt al i det fuktigare kärret. Målet är också att betesmarken är väl avbetad med en tät och väl sammanhållen grässvål. Gammalt gräs står inte kvar och ansamlas som förna annat än i mycket liten omfattning. Vedväxter expanderar inte. Betesgynnade växter och djur skall kunna leva kvar, trivas och helst öka i mängd samtidigt som nya hävdgynnade arter kan vandra in. Exempel på sådana växtarter *darrgräs*, *solvända*, *axveronika*, *brudbröd*, *liten blåklocka*, *kattfot*, *jungfrulin*, *gullviva*, *prästkrage* och *smörboll*.

SKÖTSELPLAN FÖR NATUR- OCH KULTURVÄRDEN

Nr 2 Åkermarken

Beskrivning

Åkermarken, som ligger öster om gården, har i ytterkanterna delvis planterats med björk och tall. I anslutning till den ännu öppna och brukade åkermarken finns åkerholmar och odlingsrösen mm. På en ljusöppen åkerholme växer *ängshavre*, *tjärblomster*, *femfingerört*, *brudbröd*, *gullviva* och *skogsklöver*. Rönn, björk, syren och krusbär finns även, liksom på andra håll hallon. Tidigare efterbetades åkerholmarna med får.

Skötsel förslag

Gräs och örter slås av och bärgas årligen enligt miljöstödsvillkoren. Det går även att använda röjsåg. Ett annat alternativ är att liksom tidigare år låta beta av åkerholmar och renar efter skörden. En sista möjlighet är att bränna av åkerholmen tidigt på våren. Det är viktigt att hålla efter och röja bort sly (t.ex. hallon, rönn- och björksly) som annars kan växa upp och förkväva den ljusälskande floran.

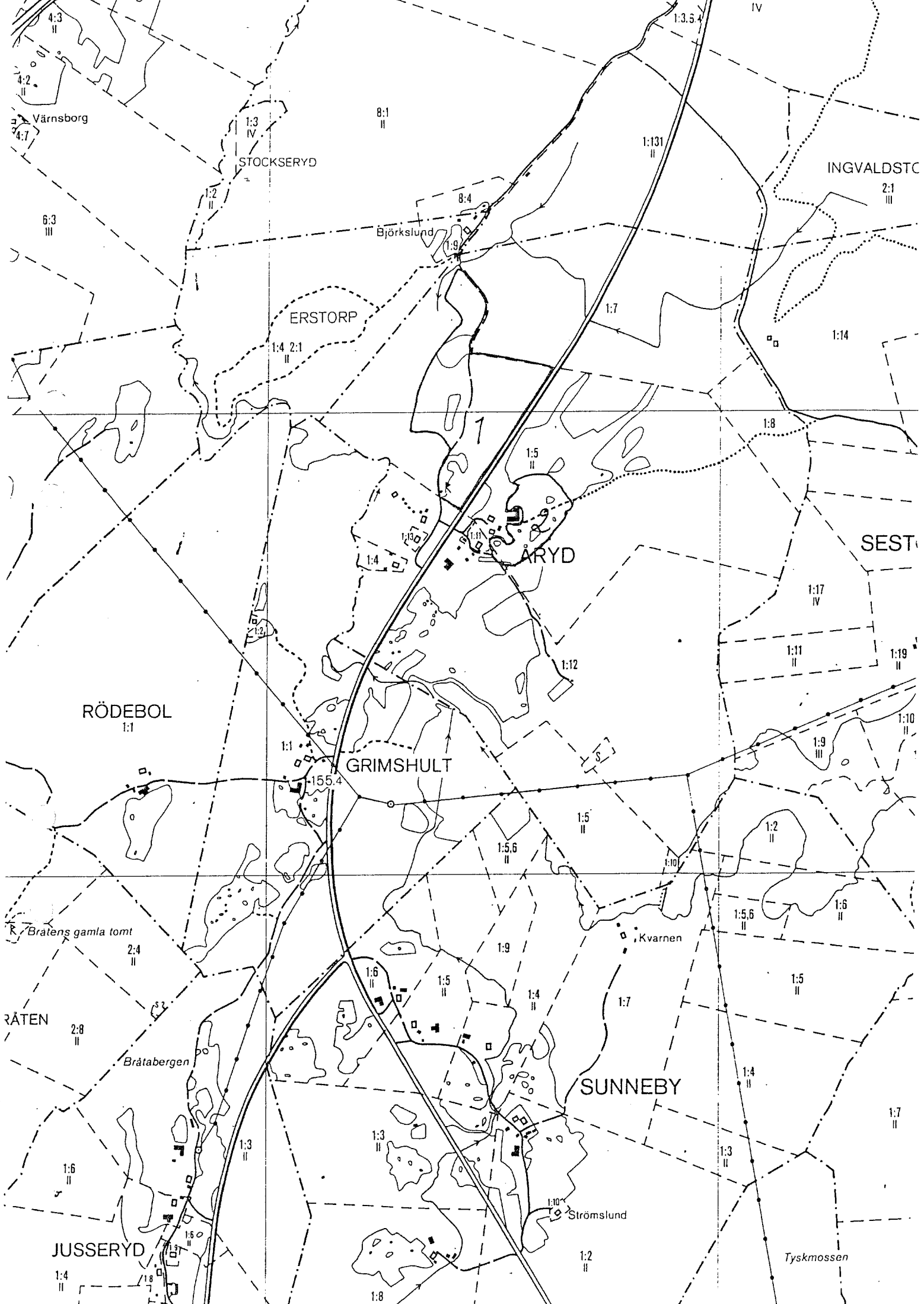
Bilagor

Till skötselplanen för gårdens natur- och kulturvärden hör en karta i skala 1: 10 000 med skötselområden inritade. Dessutom bifogas utdrag och kopior ur länsstyrelsens inventeringar och kartmaterial mm:

- Fornlämningsregistret med tillhörande karta
- Ekonomiska kartan från 1950
- Ängs- och hagmarksinventeringen (1988-90)

Läs vidare

- Serien om Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet: *Åker- och gårdsmiljöer, Naturbetesmarker, Ängar, Träd i odlingslandskapet, Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet, Fåglar* samt *Insekter i odlingslandskapet m.fl.* Jordbruksverket 1994 - 1998.
- *Äldre fodermarker*. Ekstam, U. & Forshed, N. Naturvårdsverkets förlag 1996.
- *Odlingslandskapet - en lång markanvändningshistoria*. Riksantikvarieämbetet 1996.
- *Den Nordiska Floran*. Bo Mossberg, Lennart Stenberg och Stefan Ericsson. Wahlström & Widstrand 1992.

Värnsborg

STOCKSERYD

INGVALDSTC

Björkslund

ERSTORP

LÄRYD

SEST

RÖDEBOL

GRIMSHULT

Brätens gamla tomt

RÄTEN

Bråtabergsen

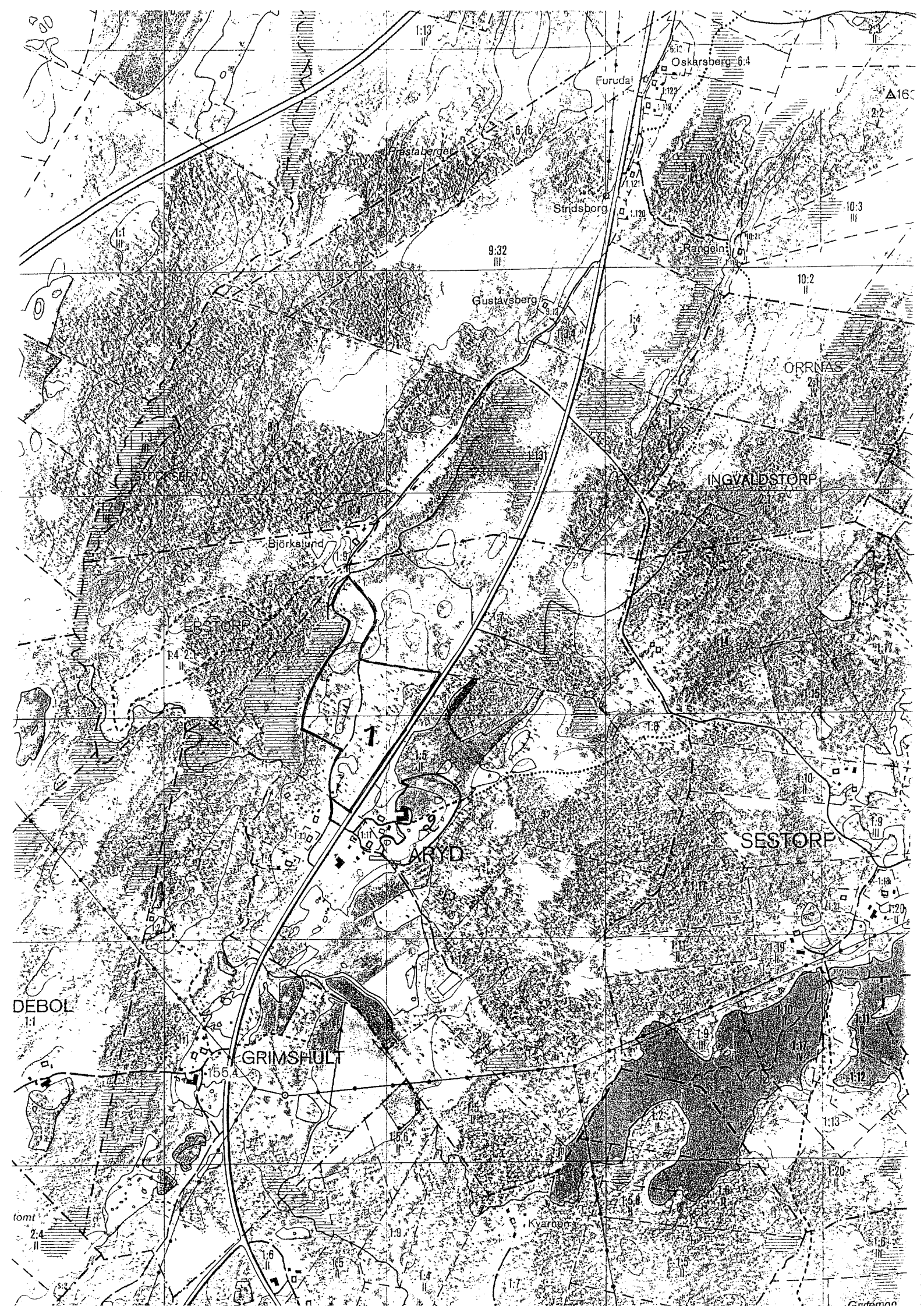
JUSSERYD

SUNNEBY

Kvarnen

Strömslund

Tyskmossen

Furudal

Oskarsberg 6.4

Frästaberget

Stridsborg

Rangain

Gustavsberg

ORRNÄS

INGVALDSTORP

Björkslund

EBSTORP

RYD

SESTORP

GRIMSHULT

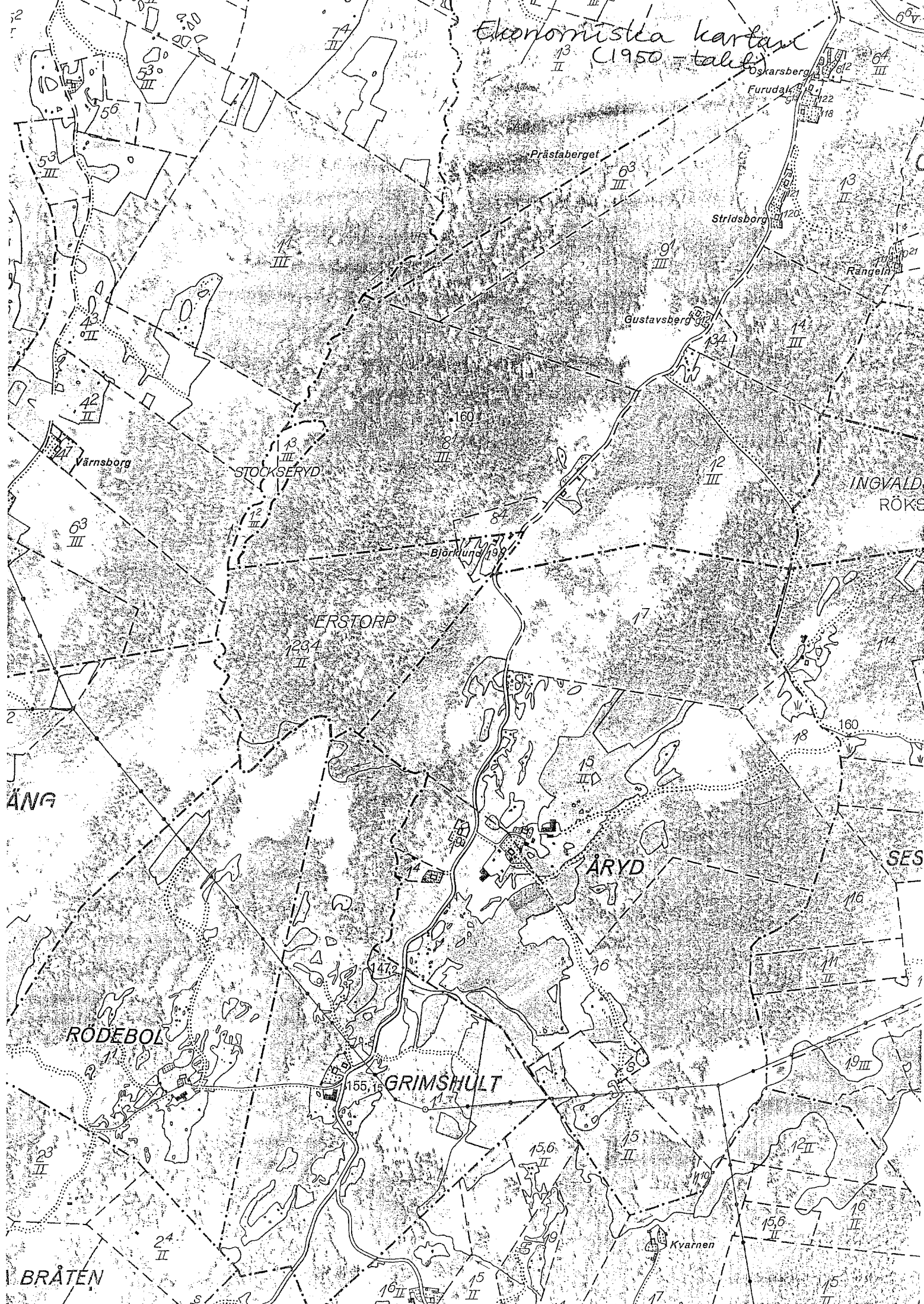
Kvarnen

DEBOL

tomt

Garteman

Ekonomiska kartan (1950-tal)

12

2

ÄNG

BRÄTEN

39

60V

64 III

13 II

13 II

14 III

INGVALD
RÖKS

14

160

SES

16

17

19 III

12 II

16 II

15 II

A

R.R. d. 1 5. Nr. 114

Blad: 8E09

Visjon 1

Art: Vagnhallningssten

Koordinat: x

y

Antal: 1

Fastighet:

Namn:

Orientering: 0,5 m övd om väg och 18 m

N om möte väj/gäsgrens

Terräng: Betesmark. Gammal dögar

Beskrivning: Vagnhallningssten i granit, 0,55 m

h 0,64 m br (380-180 gen) och 0,15 m h

30 den vanden är följande text: d/vp-

relief:

N = 19
1/2 ALERY

AL-574

N = 19
1/2 ALERY
AL-574

Tradition:

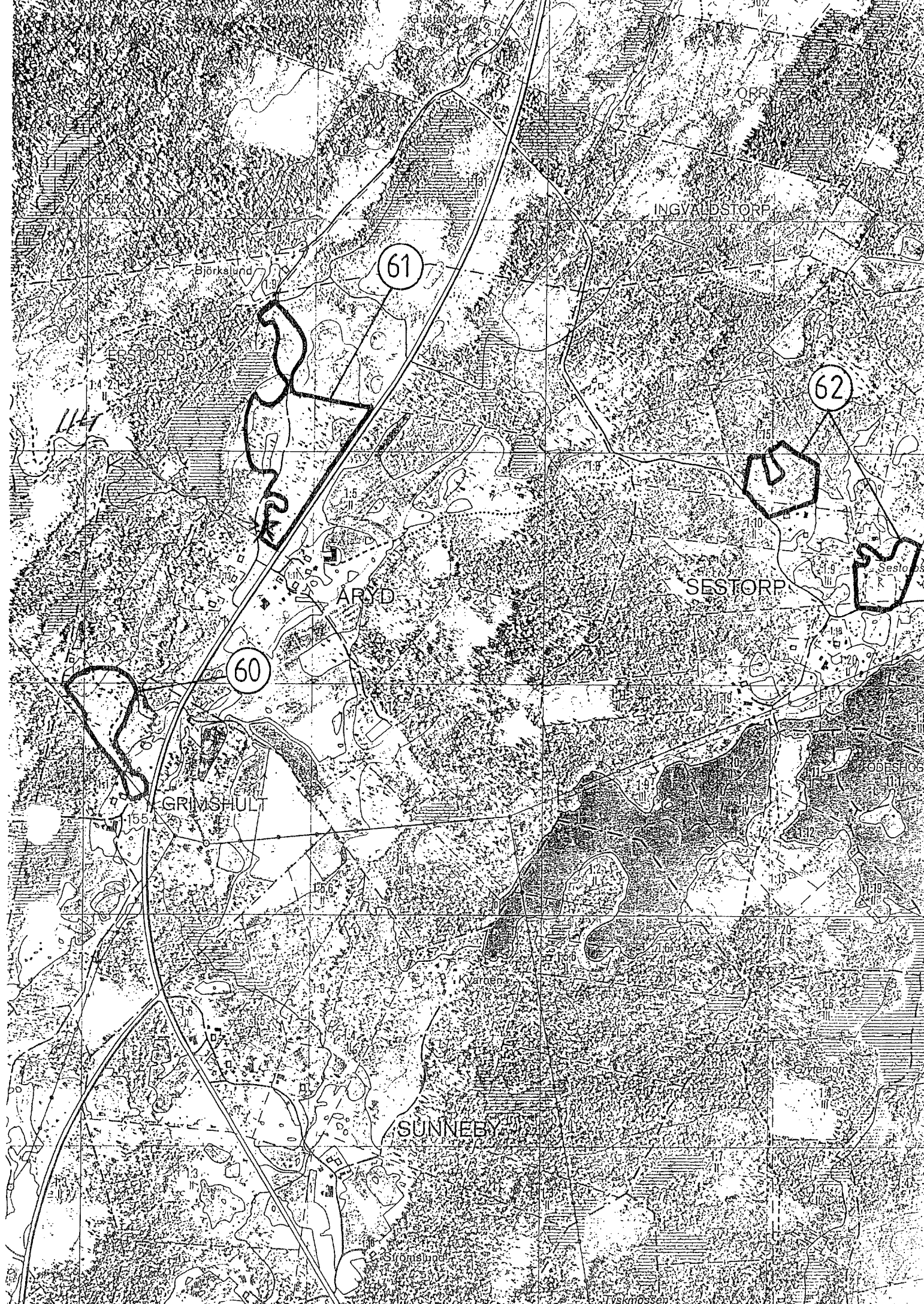
Kommentar:

Tidigare anteckningar:

Specialkartor:

Fotos:

Datum: 19 kl -08-20

ur: Ångs- och Hagmarles-
inventeringen (1988-90)

Nr 61 ÅRYD

Naturvärdesklass: 4

Socken: Ödeshög

Ek karta: 8E 0g

Fastigheter: Åryd 1:5

Areal: 6,2 ha

Beskrivning: Stora delar av markerna är tydligen planterade med barr.

Björkhage alternativt blandlövhage med en del buskar. Variationsrik. Måttligt till svagt hävdad.

